

УДК 316.25

АНДРІЙ МЕЛЬНИКОВ,

кандидат соціологічних наук, докторант кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ

Соціальна екзистенція як предмет соціологічного аналізу

Анотація

У статті розглянуто категорію соціальної екзистенції та її статус як головного дослідницького предмета екзистенціальної соціології. Соціальна екзистенція визначається як конкретне співіснування (coexistence), дане у прямому синхронному досвіді індивідуальних і колективних суб'єктів. До фундаментальних характеристик співіснування віднесено час і простір (хронотоп), транссуб'єктивність, реляційність, інтегральність фізичних, біотичних, психічних і соціальних вимірів реальності. Аналізуються абстрактні та конкретні аспекти соціального досвіду, обговорюється проблема соціальної дискретності, деталізується поняття екзистенційного як властивості колективного переживання. Розкривається тематика дифузної онтології, екзистенційної дистанції, сенсорних і мнемонічних засад соціального існування. Окреслено перспективи подальших досліджень онтологічної проблематики екзистенціальної соціології як цілісної парадигми.

Ключові слова: соціальна екзистенція, співіснування, колективний досвід, екзистенціальна соціологія, онтологізація

Останніми роками дедалі більше дослідників висловлюють згоду в тому, що однією зі значущих тенденцій розвитку сучасної соціологічної науки є так званий *екзистенціальний поворот* в осмисленні багатовимірної соціальної проблематики. Суть цього повороту полягає в наростанні процесів онтологізації теоретичного й емпіричного знання, що передбачає стратегічне переорієнтування від абстрактного до конкретного і звернення до суб'єк-

тивних, тілесних, чуттєвих, емоційних, просторово-часових, повсякденних і матеріальних параметрів трансуб'єктивного досвіду. Виходячи з цього, набуває актуальності розроблення екзистенціально-соціологічної парадигми і концептуалізація її дисциплінарних засад, відображених у предметі, методі, поняттєво-категоріальному апараті, сукупності базових принципів і проблемному полі досліджень. Вихідним елементом у цьому переліку виступає предмет, що відбиває специфіку екзистенціальної соціології й закріплює саме той вимір соціального життя, що має вивчатися в рамках цієї парадигми.

У різноманітних теоріях і концепціях екзистенціальної соціології вирізняють три основні позиції в інтерпретації соціальної екзистенції як базового дослідницького предмета. Для Е.Тирик'яна таким предметом виступає соціетальна екзистенція, що трактована як макровідображення глибинних модусів існування індивіда, описаних у працях представників філософського екзистенціалізму. У соціологів каліфорнійської школи (Дж.Дуглас, Дж.Джонсон, Дж.Котарба, А.Фонтана, Д.Алтейді), навпаки, акцент робиться здебільше на мікропідході, а як предмет позначено конкретний людський *досвід-у-світі* в усіх його соціальних формах. У працях М.Боль де Баля основним предметом виступають фактичні соціальні відносини і проблема відчуження (суспільство *deliance*). На рівні екзистенціально-соціологічних "теорій середнього рівня" предметні аспекти представлені проблематикою або соціологіями особистості, абсурду, тіла, емоцій, страждання тощо. У деяких випадках такі теорії більш формалізовані й експліцитні, як, наприклад, соціологія абсурду С.Лаймена і М.Скота або екзистенціалістська концепція глобалізації Х.Буде і Ю.Дюршміда. Частіше вони мають менш самостійний характер, бо виступають лише частиною певної теоретичної побудови (екзистенціальні теорії особистості Е.Тирик'яна і Дж.Котарби, соціологія емоцій каліфорнійської школи). Незважаючи на різні спроби визначення соціальної екзистенції, це поняття все ще залишається неоднозначним, суперечливим і потребує уточнень у контексті розгляду екзистенціальної соціології як єдиної, інтегральної парадигми, що й становить головну мету пропонованого тут історико-теоретичного дослідження.

Детальний розгляд теорій і концепцій екзистенціальної соціології [Мельников, 2011, 2014, 2015, 2016а, 2017; Melnikov, 2016; Melnikov, Kotarba, 2015, 2017] дає підстави стверджувати, що загальнопарадигмальним предметом її є соціальна екзистенція, котру розуміють як конкретне співіснування (*coexistence*), дане у прямому досвіді індивідуальних і колективних суб'єктів. До фундаментальних характеристик співіснування належать параметри часу і простору, звернення до яких у теоретико-методологічному плані стає основним способом конкретизації високоабстрактних понять з метою зниження міри їхньої невизначеності й неоднозначності. Якщо час виявляється в синхронності або симультанності спільного досвіду, то простір виступає його єдиним трансцендентним контекстом. Натомість суб'єкт трактується як форма або реципієнт сенсорної, феноменальної й інформаційної даності співіснування в досвіді, що наділений здатністю зворотного впливу на середовище. При цьому колективний суб'єкт розуміється гранично широко, як соціальна група незалежно від її розміру і

рівня формалізації, аж до глобального виміру (соцієтальна екзистенція). В єдності категорій простору, часу і суб'єкта соціальна екзистенція визначається як така, що становить сталість і безперервність реальності “тут-і-тепер” для індивідів і соціальних груп. Таким чином, ці категорії віддзеркалюють те вихідне онтологічне підґрунтя соціального, що не детерміноване рівнем солідарності й непосредності або інтенсивності взаємодій. Просторово-часові характеристики, або “хронотоп”, як назвав їх Д.Гінев услід за М.Бахтіним [Мельников, 2016b], розуміються як фактичні параметри, що від початку наявні у структурі переживання соціальної реальності й наповнюються різним ситуаційним і подієвим змістом.

При визначенні соціальної екзистенції унеобхіднюється уточнення поняття досвіду, оскільки воно має значення, яке дещо відрізняється чи має інші акценти порівняно із традиційними трактуваннями, в яких досвід являє собою насамперед єдність знань і вмінь, набуту в результаті чуттєво практичного пізнання реальності. В екзистенціальній соціології, навпаки, наголошується процесуальне, а не результативне значення досвіду, внаслідок чого він описується як чуттєве переживання, або “проживання” реальності. Поняття переживання, так само як і “досвід”, має тут два основні значення. Відповідно до першого з них переживання синонімічне досвіду і становить процес даності світу суб'єктові, ґрунтований на почуттях, відчуттях і сприйнятті. У другому значенні, також важливому, але не базовому для екзистенціально-соціологічної парадигми, воно являє собою зазнавання суб'єктом певних страждань або тяжких подій, переживання важких, негативних станів, що відбивається в понятті копінгу, що характеризує діяльнісні аспекти можливості впоратися зі стражданнями та їх подолання.

Оскільки поняття досвіду в екзистенціальній соціології розкриває фундаментальні онтологічні засади всіх, у тому числі соціальних феноменів, то й самі процеси абстрактного пізнання трактуються як укорінені в емпіричному вимірі. У цьому випадку використовують не вузьке значення терміна “емпіричне”, що протиставляє емпіричні й теоретичні методи пізнання, а його широке розуміння (давньогр. *εμπειρία* — досвід), що також вказує на чуттєві, сенсорні підстави будь-якого соціального чи психічного процесу, включно з мисленням та уявою [Adkins, 2009]. І хоча абстрактне найчастіше описується екзистенціальними соціологами як щось відсторонене від реального життя і позбавлене прямого онтологічного референта, визнається даність абстрактного в досвіді¹. Тому, в максимально строгому сенсі, екзистенційний статус притаманний не тільки конкретному, а й абстрактному як різновиду конкретного в його віддзеркаленій формі (хронотопічна і суб'єктна конкретність образів, думок, ідей). Не випадково Дж.Дуглас опи-

¹ З цієї точки зору мислення слід розглядати як феномен, що переживається і, отже, відчувається, чуттєво сприймається. Важлива частина екзистенціалістського трактування мислення відображена у питанні Н.Абрамової “чи є несловесні акти мисленням?” [Абрамова, 2002]. Схожим чином ця проблема подана в понятті екзистенційної детермінації мислення [Child, 1942], а найширше — в дослідницькій царині “онтології суб'єктивного” [Иванов, 2007].

сує екзистенціальну соціологію саме як соціологію конкретного досвіду (*experiential sociology*), тобто як “експерієнтальну” або “сенсорну” [Bull, 2006; Coleman, 2017] соціологію, а Ж.-П. Сартр та інші автори зіставляють екзистенціалізм і марксизм з його визначенням свідомості як вищої форми відзеркалення дійсності (за Сартром — “ніщо”)¹. Замість зведення цієї позиції до абстрактних спекуляцій екзистенціальні соціологи пропонують таку теоретико-методологічну настанову, яка, мірою можливості, максимально нівелює абстрактний зміст дослідження й найкоротшим шляхом переводить проблемні аспекти теоретизування в емпіричну площину, що є одним з головних аспектів принципу “теоретичного мінімалізму”. На цій підставі не тільки екзистенціальна, а й будь-яка інша соціологічна парадигма може бути також визначена за критерієм первинності онтологічної (соціальної) або епістемологічної (соціологічної) проблематики.

Ще більш загальне твердження, якого екзистенціальна соціологія доходить шляхом фокусування на конкретному досвіді, полягає в розгляді соціальної реальності — поряд з іншими вимірами реальності — як абстрактного відображення певних граней реальності взагалі. Серед класиків на такому твердженні наполягав ще Г. Зимель, який вважав, що соціологія не має свого онтологічного предмета і може бути тільки аналітичним методом. З цього також випливає, що соціальна реальність тотожна реальності психічній, біотичній і фізичній, послідовно підпорядковуючись цим буттєвим рівням, для кожного з яких похідні частини за своєю природою не є необхідними чи атрибутивними. Так, в онтологічному плані, психічні процеси можуть відбуватися поза ситуаціями соціальної взаємодії, а фізичне не обов’язково має форму живої матерії. Своєю чергою, соціальне не здатне існувати без усїєї сукупності зазначених чинників, хоча й чинить на них зворотний, а в певних аспектах — конституювальний вплив. Таке розуміння соціального не зводиться до наївного матеріалізму, психологізму чи біхевіоризму, але більш строго підходить до питання про наукову обґрунтованість соціологічного використання понять нематеріального, ідеального і духовного. Намагаючись відповісти на це питання, екзистенціальна соціологія використовує як “робочу гіпотезу” міждисциплінарну модель, що відтворює соціальний досвід як такий, що виникає з органів чуттів через елементарні біологічні властивості подразливості й збуджуваності, що переростають у відчуття і сприйняття через операції виявлення, розрізнення та ідентифікації. Над цим надбудовуються різноманітні психічні процеси, стани, властивості й утворення, що зрештою складаються в онтологічний субстрат соціальної реальності.

Деталізуючи визначення соціальної екзистенції, слід завважити, що переваги цього поняття порівняно з іншими родовими соціологічними поняттями (суспільство, соціальна система, соціальна дія) полягають у відображенні так званих “пасивних”, фонових або трансцендентних аспектів соціального, що зберігають його єдність і безперервність у періоди між інтен-

¹ Співвідношення екзистенціалізму і марксизму дістало відображення у багатьох дослідженнях і залишається актуальною проблемою для історії соціології [Aron, 1969; Press, 1977; Quinney, 1982].

сивними фазами соціальної активності. У П.Сорокіна ця проблема єдності/дискретності соціального відображена в понятті провідників взаємодії (звук, світло, рух, предмети), а в етнометодології Г.Гарфінкеля — в категорії фонових очікувань, але звернення до неї є радше винятком із правил. Одною з головних вад соціології залишається нездатність онтологічно пояснити існування зв'язків між різноманітними елементами соціальних явищ, що виникають у різний час у різних точках простору. Так, наприклад, символічний інтеракціонізм, як і багато інших парадигм, спирається на положення про те, що "...людські групи, або суспільство *існує в дії...*" ("*...human groups or society exists in action...*") [Blumer, 1969: p. 6], але не пояснює їхній онтологічний статус поза дією. Не можна сказати, що в екзистенціальній соціології найскладніша проблема соціальної дискретності цілком розв'язана, але через поняття екзистенції, досвіду і переживання вона переноситься в центр теоретичного й емпіричного аналізу, з опорою на попередню тезу про мнемонічні засади існування соціокультурної реальності, що включають як матеріальні, так і психічні ресурси зберігання, відтворення і передавання інформації.

У широкій перспективі питання дискретності належить до проблемної ситуації як такої і лежить в основі будь-якого наукового дослідження, віддзеркалюючи деякі суперечності, невизначеності чи фрагментарності в рамках предмета вивчення. В екзистенціальній соціології усталилося припущення про те, що феномен дискретності частіше породжується хибним прийняттям абстрактно-теоретичної фрагментарності в якості фрагментарності конкретної реальності. Інакше кажучи, неповнота і проблемність на рівні теоретичного знання не завжди означає деяку онтологічну неповноту дослідницького предмета. Проте наукове розв'язання теоретичної проблеми, як уже зазначалося, неможливе тільки на підставі спекулятивних інтерпретацій і без опори на емпіричне знання. Така спекулятивність досі властива розробленню багатьох фундаментальних соціологічних проблем, зокрема проблеми мікро-макросинтезу, різноманітні трактування якої незрідка замикаються на високоабстрактному рівні й не мають належної конкретизації. У зв'язку з цим представників різних підходів екзистенціальної парадигми об'єднує згода щодо необхідності ясних відповідей на такі питання, як: форми існування соціальних явищ у неактуалізовані періоди (наприклад, існування соціальних статусів до або після їхньої актуалізації через відповідні ролі); дискретність/цілісність різних соціальних процесів (глобалізація, соціалізація, взаємодія); екзистенційна конкретизація феноменів соціальних інститутів, соціальних зв'язків, соціальних відносин, соціальних цінностей, соціальних структур; зіставлення номінально-лінгвістичних і онтологічних аспектів аналізу (наявність різних позначень одного об'єкта, структура зв'язку між термінами і їхніми онтологічними референтами). Пошук відповідей на ці й аналогічні питання засвідчує необхідність запровадження поняття і критеріїв виявлення онтологічних або *екзистенціальних меж* соціальних процесів і явищ. Це поняття, з одного боку, спрямовує соціологію до обговорення емпіричного виміру фундаментальних дихотомій форми і змісту, частини і цілого, субстанції й акциденції, а з іншого

боку, спонукає до конструктивної дискусії про можливість демаркації тих онтологічних меж, за якими соціальні феномени перестають бути такими¹.

Як дослідницький предмет соціальна екзистенція відображає властивості цілісності та єдності соціального, а в якості категорії та методу спрямована на досягнення максимально можливої відповідності соціологічних понять і суспільної дійсності. Якщо у філософському екзистенціалізмі головним принципом виступає первинність існування стосовно сутності, то в екзистенціальній соціології цей принцип набуває вигляду постулату первинності конкретного стосовно абстрактного і, відповідно, переважання соціального над соціологічним². З цього випливає дещо парадоксальна теза, згідно з якою соціологія не може вивчати те, чого “не існує” або створюється тільки на умоглядному рівні³. А тому й чітке виявлення онтологічного статусу має бути на першому місці в будь-якому дослідженні. Визначення онтологічних меж у цьому сенсі являє собою екзистенціальну топологію, або екзистенціальне моделювання, що окреслює дану в досвіді суб’єкта внутрішню структуру досліджуваного об’єкта і його положення стосовно інших об’єктів у просторі та часі. Заклики до такої “приземлювальної” стратегії в соціології лунають постійно, але попри це триває відтворення високо-абстрактної картини соціальної реальності, яка відірвана від конкретного життя суспільства й у якій онтологічні проблеми систематично ігноруються. Цей феномен породжує свого роду “запізнювальну” онтологію, що слідує за абстрактною теорією і штучно підганяє себе під її рамки. Ілюстрацією найпростіших прийомів екзистенціальної топології/моделювання і конкретизації абстрактних понять може слугувати критика Ч.Р.Мілсом “високої теорії”, спроби Дж.Гоманса і М.Боль де Баля “повернути” людину в соціологію, підхід обґрунтованої теорії, феноменологічна стратегія повернення “назад до речей”, методологічний емпіризм каліфорнійської школи тощо⁴.

Важливий аспект поняття соціальної екзистенції стосується інтерпретації “екзистенційного” як ознаки або властивості соціальних явищ, що вказує на їхній *експерієнтальний*, сенсорний вимір. На підставі цього соціальне розуміється максимально широко — як таке, що виникає вже із самого факту просторово-часової реляційності, співвіднесеності індивідів, що можуть не мати між собою фактичних контактів. Додатковими формальними ознаками цієї реляційності слугують родові якості індивіда, його належність до

¹ В українській соціології проблема онтологічних меж соціального обговорювалася, хоча й у дещо іншому розумінні, у працях І.Кононова [Кононов, 2004].

² Цей фундаментальний екзистенціалістський принцип своєрідно обґрунтований у відомій статті американського соціолога Д.Вронга, котрий критикує “надсоціалізовану концепцію людини” і зазначає, що людина — соціальна, але ніколи не соціалізована повною мірою істота. Теза базується на принципі первинності тілесної втіленості індивіда, що завжди зберігає деяку автономність стосовно інтерналізації соціальних норм [Wrong, 1961].

³ З цієї точки зору цілком слушним є питання А.Гофмана: “чи існує суспільство?” [Гофман, 2005].

⁴ Прикладом емпіричного застосування екзистенціальної топології можуть також слугувати дослідження П.Лебедева і Д.Рогозіна [Лебедев, 2008].

глобальної спільноти чи до певної культури, нації, етносу, більшість представників котрих ніколи не вступають у безпосередні взаємодії або перебувають у сконструйованому, “*уявленому*” (Б.Андерсон) соціальному середовищі. Цей підхід відрізняється від класичного веберівського трактування соціального як суто навмисної, свідомої дії, зорієнтованої на інших людей.

Інакше визначення екзистенційного можна прояснити через розширення поняття “екзистенційної дистанції” (К.Мангайм), шляхом диференціації власне екзистенціальних і відносно екзистенційних феноменів. Перший тип феноменів цілком тотожний наявному переживанню і, подібно до ноезису і гілетичного шару свідомості у феноменології, не задається інтенціональним змістом чи абстрактно-актуалізованими характеристиками. Феномени відносно екзистенційного типу, що належать до іншого полюса досвіду, навпаки, характеризуються абстрактно-актуалізованими об’єктивованими параметрами, що не збігаються з наявним переживанням, а у своїх крайніх формах є протилежними щодо власне екзистенціального рівня. У зв’язку з відповідністю чи невідповідністю двох полюсів досвіду, дистанцією між ними ключового значення в екзистенціальній соціології набуває проблема соціальної автентичності як узгодженості абстрактного і конкретного в прямому переживанні, всебічної несуперечливості, гармонії його сенсорних, мисленнево-раціональних, емоційних і діяльнісних рівнів.

Аналіз різноманітних концепцій і теорій екзистенціальної соціології дає змогу виокремити такі похідні значення базового поняття екзистенційного:

- життєво важливі, критичні, термінальні аспекти, пов’язані із загрозою повного припинення існування (безпека, виживання, задоволення первинних потреб, помежеві ситуації, ризику);
- світоглядні і смисложиттєві питання (мета існування, скінченність і смерть, можливість життя після смерті, віра, природа людини, суспільства і світу, пізнаванність реальності);
- унікальність, неповторність того чи іншого явища (персоніфіковані практики і контексти, функціональна незамінність суб’єктів, харизма, теоретико-методологічні дискусії стосовно ідеографічного статусу соціології);
- волюнтаризм, суб’єктивізм, номіналізм і акціонізм, що підкреслюють свободу волі, вибору та дій індивіда;
- ірраціоналізм існування на противагу чи на додаток до раціоналістської інтерпретації реальності;
- автентичність, істинність феномену, його найбільш глибинне і вихідне онтологічне значення;
- динамічність, безперервна зміна і становлення суб’єктивної соціальної реальності;
- цілісність досвіду, інтегральна сукупність всіх аспектів переживання;
- акцент на вихідному, власне екзистенціалістському значенні терміна або зв’язку вихідного і другорядного значень (поняття екзистенційного досвіду, екзистенційних цінностей, екзистенційної реальності, екзистенційного ризику тощо).

Одним із найбільш проблемних аспектів у соціологічному трактуванні екзистенційного є використання його взаємовиключних смислів, які виникають із того, що екзистенціалісти одночасно вказували на принципову необ'єктивованість, свободу, відкритість екзистенції, а zarazom, відкидаючи абстрактний абсолютизм, прагнули конкретності, певності та ясності. У цьому відбився той загальний трансцендентальний парадокс людського мислення і пізнання, згідно з яким будь-яка уявлювана скінченність, наприклад, межа всесвіту або життя людини, завжди породжує есхатологічне питання про потойбічну реальність, про продовження і, одночасно, містить логічну нездатність розуміння феномену нескінченного через прагнення виявлення його меж. Спроби розв'язання цієї суперечності дістали відображення в концепціях екзистенціальної діалектики (С.К'єркегор, М.Бердяєв), екзистенціальних дихотомій (Г.Марсель, Е.Фром, Е.Гіденс), а також у безлічі інших ідей екзистенціалізму, і на це ускладнення варто зважати при застосуванні терміна "екзистенціальне" як строгого соціологічного поняття. Дж.Дуглас запропонував для подолання цього ускладнення формулу "невизначеність є єдиною визначеністю", маючи на увазі схильність до максимальної конкретності й однозначності соціологічного аналізу за неможливості абсолютної досяжності цих якостей. Поряд з оцінкою даного феномену як "наздоганяльної" класичної онтології його можна й назвати інакше: онтологією дифузійною або приблизною, що полягає у продовженні наукового вивчення екзистенційного рівня соціальної реальності попри недостатність поняттєвого або схематичного відображення всієї повноти, мінливості та глибини досвіду. Ця теоретико-методологічна орієнтація збігається із розумінням невизначеності і безсенсовості людського існування в екзистенціалізмі А.Камю, котрий використовує міфологічний образ Сизифа, котрий усвідомлює марність своєї праці, але не припиняє спроб досягти обраної мети.

Повертаючись до понять автентичності й екзистенційної дистанції, необхідно вказати на їхню структуротвірну роль у формуванні специфічної екзистенціалістської аксіології та розгляді проблеми моралі, без чого визначення соціальної екзистенції не буде повним. Ця роль ґрунтована на поділі внутрішнього і зовнішнього типів дистанцій, а також на сполученні їх з індивідуальним і груповим рівнями (інтро- та інтерсуб'єктивні, внутрішньо- і міжгрупові дистанції). Мораль у цій системі координат характеризується з точки зору всебічної відповідності індивідуальних і соціальних ціннісно-нормативних уявлень, узгодженості поняттєвого знання і реальності, включно з процесом практичної реалізації ідеалів. Несуперечливість поняттєвих і практичних аспектів досвіду відображає класичне визначення істини, що сягає корінням давньогрецької, аристотелівської філософії. На цій підставі екзистенціальна соціологія дотримується твердження про можливість наукового встановлення більшої екзистенційної відповідності одного з елементів соціальної суперечності, наприклад — однієї зі сторін будь-якого соціального конфлікту, що, втім, пов'язане з доступністю певних емпіричних даних¹. Усі подальші теоретичні побудови екзистенціально-

¹ Про екзистенційні аспекти конфлікту див.: [Даниленко, 2016].

соціологічної аксіології ширше розкриваються через теорію ситуаційної етики, поняття вибору і моральних дилем.

Поряд із проблемою моралі фундаментальним аспектом розгляду соціальної екзистенції є проблема свідомості, з якого виникає тісний зв'язок екзистенціалізму із феноменологією. У питанні співвідношення існування і свідомості екзистенціальні соціологи вказують на первинність існування, пояснюючи це походженням свідомості від несвідомих і тілесних чинників, а також можливістю досягнення деяких “надсвідомих” станів у процесі розвитку особистості. Феномен надсвідомості дозволяє говорити про таку властивість досвіду, як інтелігібельність, що полягає в інтегральному, інтуїтивному розумінні та наповненій смислом діяльності без безупинно-раціонально логічної та лінгвістичної структурації їх, за максимальної концентрації уваги на поточному переживанні, а також спонтанності й деавтоматизації¹. Звідси виокремлюються три базові рівні соціального досвіду — несвідомий, свідомий і надсвідомий. За тією самою логікою, що й при розгляді моральних феноменів, у переживанні диференціюються екзогенні та ендогенні виміри, досвід зовнішнього або внутрішнього (внутрішньотілесного) світу, останній з яких досягає найвищих рівнів саморефлексії та самоусвідомленості в так званому “досвіді досвіду”. У цьому аспекті екзистенціальна соціологія долучається до сучасного теоретичного осмислення проблеми рефлексійності, трактуючи рефлексійність як властивість інтегральної самосвідомості, що не зводиться лише до раціонального розуміння².

У структурному плані, намагаючись детальніше відобразити взаємопроникнення суб'єкта і об'єкта, індивіда і суспільства, мікро- і макро-, історії і біографії, екзистенціальна соціологія конкретизує просторово-часову насиченість досвіду у вигляді таких одиниць аналізу, як ситуація і подія. Ситуація специфічно визначається не просто як сукупність обставин і зовнішніх для індивіда умов, а й як певна структура суб'єктивного досвіду, що має одиничні і загальні властивості як конфігурація його елементів у певний момент часу. Своєю чергою, подія як “подієва суб'єктивність” [Meyer, 2015] являє собою відносно автономний і, у смисловому плані, завершений

¹ Зараз для позначення таких “надсвідомих” станів, що характеризують високі рівні розвитку особистості, західні дослідники широко використовують поняття *усвідомленості (mindfulness)*, популяризоване Дж.Кабат-Зіном [Bishop, 2004; Kabat Zinn, 1990; Кабат-Зинн, 2001]. У 2014 році часопис “Тайм” (№ 183/4) констатував “революцію усвідомленості” в американському суспільстві, і цей соціокультурний феномен потребує окремої уваги соціологів. Для опису культури усвідомленості іноді застосовують близькі поняття терапевтичної культури, культури велнес, культури нью-ейдж або культури саморозвитку (*self-help*) [Therapeutic Culture, 2004; Illouz, 2008; Rethinking Therapeutic Culture, 2015; Salmenniemi, 2017].

² Серед недавніх праць з проблеми рефлексійності можна відзначити публікації М.Арчер і Д.Фаруджія [Conversations about Reflexivity, 2010; Archer, 2012; Farrugia, 2013, 2015]. Інтерес викликає також спроба американського дослідника С.Лінга побудувати концепцію екзистенціальної соціології на підставі теорії рефлексійної модернізації [Lung, 2012]. Екзистенціалістська інтерпретація феномену рефлексійності здійснюється й у працях М.Граціозі [Graziosi, 2015]. Про рефлексійний поворот у близькому для екзистенціальної соціології етнографічному аналізі див.: [Venkatesh, 2013].

фрагмент постійної зміни ситуації, її динамічне втілення. Поняття події вказує на зв'язок соціальної екзистенції з історичним макропроцесом, але при цьому підкреслює значущість мікроподієвості та повсякденних соціальних практик. Це розуміння поєднується з екзистенціалістським, зокрема гайдегеровим трактуванням, події (Ereignis) як спільного буття, *спів-буття* з іншими або співприсутності. Ситуації у їхньому подієвому вираженні переростають у живий соціальний контекст і соціальний простір як один із параметрів простору взагалі, що становить, поряд із часом і суб'єктом, структурну цілісність соціальної екзистенції.

Можна вважати, що зсув акцентів в осмисленні екзистенції від її індивідуального до колективного значення дає змогу інакше подивитися на проблему мікро-макросинтезу в соціологічній теорії. Гранічно широкий погляд на соціальне як на просторово-часову реляційність індивідів розкриває відносність відмінності між соціальним досвідом і досвідом соціального, — відмінності, що нерідко породжує софістичну плутанину і хибне сприйняття проблеми. Цю думку найкраще можна проілюструвати її діалектичним відображенням у назвах трьох різних книг. Це “Соціальне конструювання реальності” П.Бергера і Т.Лукмана (1966), “Конструювання соціальної реальності” Дж.Серла (1995) і “Реальність соціальної конструкції” Д.Елдер-Васа (2012).

Якщо трактувати будь-який досвід суб'єкта як від початку, від народження соціальний, то потім ця соціальність втілюється в її індивідуальних або колективних формах, кожна з яких здатна містити в переживанні соціальну чи несоціальну предметність. Так, будь-яке соціальне і несоціальне явище може сприйматися як індивідом, так і групою людей. В екзистенційному вимірі мікро- і макрорівні трактуються як частини чи абстракції єдиної, вихідної реальності, в якій деякі події є даними в досвіді особистості, малих і великих спільнот або суспільства загалом. Проте індивідуальні та мікроподії, хоча й не переживаються безпосередньо великою кількістю людей, все одно латентно або трансцендентно є синхронною, спів-часовою частиною їхньої власної суб'єктивної реальності. Для позначення цього аспекту соціальної екзистенції Е.Тирик'ян, Дж.Джонсон і Д.Гінев використовують поняття іманентної або ситуаційної трансценденції.

Можна провести аналогію між цими поняттями і здатністю людини цілісно сприймати об'єкт, незважаючи на його обмежену сенсорну доступність, наприклад, видимість тільки окремих частин і недосяжність миттєвої всебічної візуалізації. У соціальному прояві до цього ще додається можливість сприйняття емпірично недоступних частин об'єкта іншими суб'єктами, коли багатоманітні події в житті суспільства як цілісності одночасно є даними в досвіді різних суб'єктів.

Зрештою, якщо навіть обрати позицію заперечення принципу реляційної, фоновної соціальності людського існування, а визначати соціальність суто як сукупність безпосередніх соціальних дій і взаємодій, то й тоді не можна відкидати необхідність соціологічного вивчення “провідників”, що з'єднують частини соціальної дискретності. У цьому випадку, з точки зору екзистенціальної соціології, “соціальне” в позначенні цих провідників лише поняттєво, епістемологічно замінюється “фізичним”, “біотичним” або “пси-

хічним”, що не змінює онтологічних властивостей дослідницького предмета.

Визначення соціальної екзистенції в максимально стислій формі вже окреслює ті сегменти екзистенціальної соціології, що потім розкриваються в сукупності її категорій і дослідницьких проблем. Історичне і теоретичне виявлення цих категорій і проблем, всебічне співвіднесення їх стають, таким чином, необхідними умовами глибшого обґрунтування парадигмального статусу екзистенціально-соціологічного підходу, а також продовжують процес його генералізації та систематизації.

Джерела

Абрамова Н. Несловесное мышление / Н. Т. Абрамова. — М.: Ин-т философии РАН, 2002.

Гофман А. Существует ли общество? / А. Гофман // Социологические исследования. — 2005. — № 1. — С. 18–25.

Даниленко О. Экзистенциальные характеристики конфликта как ключ к установлению диалога / О. Даниленко // Культура диалога. Разрешение конфликтов. Примирение / [сост. И. Соломатин]. — К.: Дух і літера, 2016. — С. 38–55.

Иванов Е. Онтология субъективного / Е. М. Иванов. — Саратов: Наука, 2007.

Кабат-Зинн Дж. Куда бы ты ни шел — ты уже там: Медитация полноты осознанности в повседневной жизни / Дж. Кабат-Зинн. — М.: Класс, 2001.

Кононов И. Проблема границ и ее значение для социологии / И. Ф. Кононов // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр. — Х.: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2004. — С. 45–49.

Лебедев П. Ситуационное картографирование школьного урока информатики / П. Лебедев, Д. Рогозин // Социальная реальность: Журнал социологических наблюдений и сообщений. — 2008. — № 1. — С. 49–71.

Мельников А. Пять постулатов экзистенциальной социологии М. Болль де Баля / А. С. Мельников // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр. — Х.: Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2011. — Вып. 17. — С. 35–39.

Мельников А. Трансубъективный экзистенциализм Димитрия Гинева / А. С. Мельников // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2016b. — Вып. 37. — С. 55–60. — (Серія “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”).

Мельников А. Экзистенциальная концепция глобализации Х. Буда и Ю. Дюршмидта / А. С. Мельников // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр. — Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. — Вып. 20. — С. 42–46.

Мельников А. Экзистенциальная социология Андреа Фонтаны / А. С. Мельников // Социологический альманах. — 2016a. — Вып. 7. — С. 35–41.

Мельников А. Экзистенциальная социология Дж. Котарбы / А. С. Мельников // Социологические исследования. — 2017. — № 5. — С. 127–135.

Мельников А. Экзистенциальная социология Дж. Джонсона / А. С. Мельников // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2015. — № 4. — С. 100–112.

Adkins L. Introduction: What is the empirical? / L. Adkins, C. Lury // European Journal of Social Theory (Special Issue on Empirical Sociology). — 2009. — Vol. 12 (1). — P. 5–20.

Archer M. The Reflexive Imperative in Late Modernity / M. Archer. — Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Aron R. Marxism and the Existentialists / R. Aron. — N.Y.: Harper and Row, 1969.

Bishop S. Mindfulness: A Proposed Operational Definition / S. Bishop [et al.] // *Clinical Psychology: Science and Practice*. — 2004. — Vol. 11 (3). — P. 230–241.

Blumer H. Symbolic Interactionism: Perspective and Method / H. Blumer. — Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1969.

Bull M. Introducing Sensory Studies / M. Bull [et al.] // *Senses and Society*. — 2006. — Vol. 1 (1). — P. 5–6.

Child A. The Existential Determination of Thought / A. Child // *Ethics*. — 1942. — Vol. 52 (2). — P. 153–185.

Coleman R. A sensory sociology of the future: affect, hope and inventive methodologies [Electronic Source] / R. Coleman // *The Sociological Review*. — 2017. — P. 1–20. — Access mode: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1111/1467-954X.12445#> (accessed 05.07.2017).

Conversations about Reflexivity / M. Archer, ed. — L. : Routledge, 2010.

Farrugia D. The reflexive subject: Towards a theory of reflexivity as practical intelligibility // *Current Sociology*. — 2013. — Vol. 61 (3). — P. 283–300.

Farrugia D. Ultimate concerns in late modernity: Archer, Bourdieu and reflexivity / D. Farrugia, D. Woodman // *The British Journal of Sociology*. — 2015. — Vol. 66 (4). — P. 626–644.

Graziosi M. Projecting selves: From insecurity to reflection? / M. Graziosi // *Current Sociology*. — 2015. — Vol. 63(2). — P. 182–197.

Illouz E. Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help / E. Illouz. — Berkeley : University of California Press, 2008.

Kabat-Zinn J. Full catastrophe living: Using the wisdom of your mind to face stress, pain and illness / J. Kabat-Zinn. — N.Y. : Dell, 1990.

Lyng S. Existential Transcendence in Late Modernity: Edgework and Hermeneutic Reflexivity / S. Lyng // *Human Studies*. — 2012. — Vol. 35. — P. 401–414.

Melnikov A. Existential Sociology [Electronic source] / A. Melnikov, J. Kotarba // *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* / G. Ritzer, ed. — Boston : Blackwell, 2015. — Access mode : http://www.blackwellreference.com/public/uid=3/tocnode?id=g9781405124331_yr2015_chunk_g978140512433111_ss1-83 (accessed 05.07.2017).

Melnikov A. Existential Sociology of Edward Tiryakian: Toward an Integrated Paradigm / A. Melnikov // *The Art and Science of Sociology: Essays in Honour of Edward Tiryakian* / R. Robertson and J. Simpson. — L. : Anthem press, 2016. — P. 59–78.

Melnikov A. Jack Douglas and the Existential Sociology Project / A. Melnikov, J. Kotarba // *The Interactionist Imagination: Meaning, Situation and Micro-Social Order* / M. Jacobsen, ed. — L. : Palgrave/Macmillan, 2017. Forthcoming.

Meyer R. Eventful Subjectivity: The Experiential Sources of Solidarity / H. Kimeldorf, R. Meyer // *Journal of Historical Sociology*. — 2015. — Vol. 28 (4). — P. 429–457.

Press H. The Existential Basis of Marxism / H. Press // *Philosophy and Phenomenological Research*. — 1977. — Vol. 37 (3). — P. 331–344.

Quinney R. Social Existence: Metaphysics, Marxism, and the Social Sciences / R. Quinney. — L. : Sage, 1982.

Rethinking Therapeutic Culture / T. Aubry, T. Travis, eds. — Chicago : University of Chicago Press, 2015.

Salmenniemi S. “We can’t live without beliefs”: Self and society in therapeutic engagements [Electronic source] / Suvi Salmenniemi // *The Sociological Review*. — 2017. — Access mode : <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0038026116677194> (accessed 05.07.2017).

Therapeutic Culture: Triumph and Defeat / J. Imber, ed. — New Brunswick : Transaction, 2004.

Venkatesh S. The Reflexive Turn: The Rise of First-Person Ethnography / Venkatesh S. // *The Sociological Quarterly*. — 2013. — Vol. 54 (1). — P. 3–8.

Wrong D. The Oversocialized Conception of Man in Modern Sociology / D. Wrong // *American Sociological Review*. — 1961. — Vol. 26 (2). — P. 183–193.